

1

Министерство образования Республики Саха (Якутия)
Муниципальное казенное учреждение «Муниципальный орган управления образования»
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Бордонская средняя общеобразовательная школа»

РАССМОТРЕНО:
на заседании МС
протокол № 1
от «29» августа 2017 г.

СОГЛАСОВАНО:
заместитель директора по УВР
Спирова Л.Н.
«29» августа 2017 г.

УТВЕРЖДЕНО:
директор школы
Григорьев В.Т.
«29» августа 2017 г.

«Саха сирин норуоттарын култуурата» үлэ программата

учуутал: Евсеева Е.О.

кылаас: 10 кылаас

программа: «Саха сирин терут омуктарын култуурата» 5 – 11 кылааастарга сахалыгы оскуола программата. Дьокуускай 1992 сыл. Уерэх
министерствотын учебнай – методическай сэбиэтэ бигэргэппитэ

автордар: И.Г. Баишев, Р.И. Бравина, Т.И. Петрова

керуллэр чаас: 34 чаас

нэдиэлэбэ: 1 чаас

	<i>1 чизиппэр</i>	<i>2 чизиппэр</i>	<i>3 чизиппэр</i>	<i>4 чизиппэр</i>
<i>Программаҕа керуллэр уопсай чааба</i>				
<i>Фактически ытыллыбыт уруок чааба</i>				
<i>Туолбатах чаас (биричиинэтин ыйан туран)</i>				

Быһаары сурук

Норуот уйэлэргэ суппэт барба баайа – кини национальной культурата уонна искусствота буолар. Оттон национальной культура диэн олоххо-дьаһахха, улэбэ-хамнаска, ой-санаа, сир-майгы оттунэн атын омуктартан туох да уратыны айбыта-туппута ааттаныан соп.

Саха ыччата кыра сааһыттан норуот торут культуратын этигэр-хааныгар инэрэн, торообут буруттан силистээх-мутуктаах, толору куттаах-сурдээх. Саха норуотун салбыыр, ураанхай омугу ууһатар киһи буолан тахсыахтаах. Программа сылга 34 чаабы урукка учуоттанар (нэдиэлэбэ 1 чаас)

Бу уерэхтэн суьэн ылан, аныгы обо мацнайгы иккис суьух уерэнэр сааьыгар анаан туспа урук быьыытынан билибиннэрэр, уерэтэр – такайар, инэрэр, туттарар туьаайыылаах «Саха сирин норуоттарын культурата» диэн ааттаах уерэтэр – иитэр **программа сурун сыала:** киьи айылба обото, айылба киьи алаьата диэн терут ейу саха оботугар туттаран инэри; тыыннаах ситимнэ киллэри; обо айар кенулун баардыланан – билинэн кенул айар киьи буоларыгар кемелеьуу, эдэр киьи уйулбатын уьугуннары, иьийитин сайыннары, норуота тугу айбытын сэргээн – кэрэхсээн, долгуйар – дуобуйар гына иити.

Бу сыалы ситиьэр инниттэн туруорар **соруктар:**

- Обо киьи буолар аналын билинэн баардыланарын ситиьи;
- Удьуор тыьынын терутгэрин уьугуннары, бигэргэти, киппэлээн – чинэтэн, ейдетен биэри, туттары;
- Идэ биэриитин, айдарыны таба тайанан уьугуннары, аьыллан арылларга кеме буолуу;
- Кенул – дьаалы тутан киьи быьыытынан киьили сайдар (бэйэни салайынар) сатабылыгар сыьыаран уьуйуу.

Уерэтэр матырыяал 5 салааба тумуллэр: олох – дьаьах культурата; итэбэл, сир – туом, угэстэр, субэлэр; историческай керуу; билинни культура уонна искусство сайдыьта; хотугу омуктар культуралара.

Сурун тосхол (принцип) – туруорунар сыалы – соругу обо кьаьын иьинэн, тус туьаайан, баар олоххо сыьыаран уерэтэн, обону бэйэтин кьтыаран, улэлэтэн, айдаран-туттаран, онорторон, туттаран-хаптаран, дьарыгырдан туран ситиьи.

Терут культура уерэбин кедьууьун сурун бэлиэтинэн, билгэтинэн, чинчитинэн (критерийинэн) уерэнэр обо тобуллабас, сайабас, сыстабас турукка киирэн уерэбин айымньылаахтык ылынан саха буоларынан киэн тутта саныра, сирдээх быьыьта – майгыта, терут угэи куннээби олобор кенул етунэн тутуьара, айымньылаахтык туттара, ийэ тылынан санаатын сатаан сайа этэрэ, сахалы сайабас туруга, айылгытын, уйулбатын, отуорун олобо оннугар чел сылдьара буолар. Маны тэнэ атын омук оболорун кьтта сепке, эйэ – дэмнээх, тэцнээх сыьыаны.

Уерэнэр кинигэ диэн чопчу ыйыллыбат. Программа ис хобоонугар сеп тубэьэр научнай, популярнай, уус – уран литература, хаьыаттартан матырыяал туттуллар.

Терут культура уерэбэр **обо тус улэтин керуцнэрэ:**

- бэйэ илиитинэн тутан – хабан оноруу, айыы-тутуу;
- истии, ааьы, болбойуу, сэнээри;

- кэпсээин, кэпсэтиийн, сэбэргээин, сэбэргэийн;
- анаары, ейге керуу, сахалы толкуйдааын;
- истибиттэн, аахпыттан, олоххо билбиттэн суруйуу, толкуй суруга;
- кэтээн керен тумук оноруу, тэцнээин, ырыты, наардааын, ситимнээин, чинчийи;
- айар улэ бары керунэ;
- сатаан таба меккуээн чачыны билии;
- тургутууларга, курэхтэргэ, керуулэргэ кытты.

Ол иһин бу предмети уорэтэргэ маннык тосхоллору (принциптэри) тутуһабыт.

1. Норуот культуратын уунэр колуонэбэ ситимин быһыта тыыппакка, биир тиһигинэн (системанан) билиһиннэри
2. Норуот тугу айбытын «кырааскалаан-тупсаран», «Ыраастаан» биэрбэккэ, хайдах баарынан ыччакка тириэрдии.
3. Уорэби билини кэм уустук усулуобуйатын кытта сатаан дьуорэлээн, олоххо, ойго-санааба мындыр (филосовскай) сыһыаны ыччакка кордоруу

Сурун болбомто манна ууруллар уерэнээччилэр саха итэбэлин эрэ уерэппэккэ араас омул культуратын, итэбэлин эмиэ уерэтии, билиһиннэри буолар. Бу уерэтэн обо тобуллабас, сайабас, сыстабас буола улаатарын ситиһии.

Уерэнээччигэ сурун ирдэбиллэр:

Обо билиэхтээх, ейдуехтээх:

- Саха итэбэлэ, сиэр-туом;
- Саха сиригэр уерэх-били тарбаныта;
- Хотугу омуллар революция кэннинээби олохторо;

Обо сатыахтаах:

- Обо норуот айымньытын хомуйар, суруйар, уерэтэр, чинчийэр идэни бабылыахтаах;
- Эбии матырыйаал булан аабыахтаах;
- Дьон иннигэр санара, санааны абабастык, толору этэ уерэниэхтээх;

Ыччат – саха сайдар кэскилэ. Ыччакка айы тыһынын инэрдэпитинэ, саха инникитин дабаны саха буолан сайдар кэскиллэнэр. Национальнай культура – кийи аймах барытын баайа. Норуот олоххо – дьаһахха, улэбэ – хамнаска, ей – санаа, сиэр – майгы, еттунэн атын омуллартан туох уратытын айбыта – туппута барыта ааттанар.

10 кылааска календарнай – тематической барыллааһын былаан.

№	Уруок тиэмэтэ	чааһа	Күнэ-ыйа	Буолбут күнэ	Оҕо тугу билиэхтээбэ	Учууталга кеме литература
	1 чииппэр					
1	Бэйэ культуратын сабалаан атын омок культуратын билии	1	06.09.			
	Саха итэбэлэ. Сир – туом, угэстэр					
2	Сахалы дьэ кэргэн	1	13.09.		Саха ыала, дьэ кэргэн ахсаан. Дьэ элээх тойон, аҕа тойон. Дьахтар балаһыанньата. Бас дьахтар	
3	Уруу – аймах аата – суола. Тастын аймах	1	20.09.		Экзогамия – хаан булкууутун бобуу.	
4	Кэргэн ылыы былыргы угэстэрэ: суорумнуу, халыым, сулуу, энньэ	1	27.09.		Кыыс – уол анала. Кийиит кыыы курэтии	
5	Ыал буолуу	1	04.10.		Ыйыттарыы, керуу, кэргэн кэпэстии (уос аар, илии охсууар, тыл быата)	
6	Ыал буолуу сирэ – туома	1	11.10.		Кутуэттэбин. Бэргэбэлэнии. Суктуу.	
7	Кийиит суктэр танаа	1	18.10.		Уол кийиит танаа, кутуэт кэбиитэ.	
8	Уруу сирэ – туома	1	25.10.		Тустээх тунур. Тустаах ходоһой. Уруу сирэ – туома. Кийиит сэргэтэ. Уруу алгыстара	
9	Хонтуруолунай улэ	1	01.11			
	2 чииппэр					
10	Оҕо торообунэ	1	15.11.		Оҕо теребунун сирэ – туома.	
11	Оҕону сахалы иитии угэстэрэ.	1	22.11.		Оҕону сахалы иитии угэстэрэ	
12	Аҕа ийэ ууҕа.	1	29.11.		Аҕа – ийэ ууһун угэстэрэ, идэлэрэ, учугэйи – кууабаны удьуордааһын.	
13	Сахаларга елуу ейдебулэ	1	06.12.		Елуу терде, быата, суола, сирэ диэн ейдебуллэр. Елбуту тибэх суолугар тэрийии.	
	Саха сиригэр уерэх-били тарбаныта					

14	Саха оскуолата. Ликбез	1	13.12.		Революция иннинээҕи оскуолалар, уерэнии усуллубуйата. Ликбез – улахан дьону уерэтии	
15	Хатылааһын	1	20.12.			
16	Хонтуруолунай улэ	1	27.12.			
	3 чииппэр					
17	Оскуолаҕа уерэтии билини туруга.	1	17.01.		Уерэх сана тэритэлэрэ: гимназия, лицей, колледж	
18	Норуокка кизэник биллибит учууталлар	1	24.01.		Н.В.Егоров, социалистическай улэ геройа. Г.Е.Бессонов, народной учуутал М.А.Алексеев. оройуон, нэбилиэк кырдыаҕас учууталлара	
19	Анал уерэх тэрилтэлэрэ	1	31.01.		Араас идэни бабылааһын. Булуугэ, Чурапчыга, Намна, Булуца о.д.а нэбилиэктэргэ колледжтары аһы суолтата	
20	Дьокуускайга аһыллыбыт уерэх тэрилтэлэрэ.	1	07.02.		Дьокуускайга улэлиир педагогическай, медицинскай, художественнай, культура, ерус училищелара, тыа хаһаайыстыбатын, сибээс техникумнара. Уерэнии усуллубуйата. Аныгы идэлэр.	
21	Саха сиригэр улэлиир научнай тэрилтэлэр.	1	14.02.		Тыл, литература, история, научнай – чинчийэр института, ирбэт тону уерэтэр, аһыйах аһсааннаах хотугу норуоттар проблемаларын института.	
22	Саха интеллегенцията	1	21.02.		Бастакы келуэнэ уерэхтээхтэр улэлэрэ, дьылбалара	
23	Саха беден учуонайдара.	1	28.02.		С.И.Боло, Г.У.Эргис, Л.Н.Харитонов, Г.П.Башарин, А.Е.Мординов	
24	Оройунтан, нэбилиэктэн тахсыбыт ученайдар,биллиилээх спеацелистар.	1	07.03.		Кинилэр тустарынан матырыйаал хомуйуу	
25	Тумуктуур хатылааһын тест	1	14.03.			
26	Хонтуруолунай улэ	1	21.03.			
	4 чииппэр					
	Хотугу омуктар революция кэннинээҕи олохторо					

27	Хотугу омуртар революция кэннинээби олохторо	1	04.04.		Революция бастакы сылларыгар тахсыбыт культурнай уларыыйылар.	
28	Р.И.Шадрин оло5о уонна улэтэ	1	11.04.		Р.И.Шадрин оло5о уонна улэтэ.	
29	Сырдык сабахтар	1	18.04.		Эбээн тылынан тахсыбыт хаьыаттар, о5о аа5а кинигэлэрэ. Учебниктары эбээннии тылбаастаан уерэтии.	
30	Уьук Хотугу дойдуну ере тарды	1	25.04.		Беулуектээьин, беденсутуу содуллара. Национальнай оройуоннары эьии. Репрессия сыллара.	
31	Николай Саавич Тарабукин – эбээн литературатын теруттээччи	1	02.05.		Н.С.Тарабукин оло5о, улааппыт эйгэтэ	
32	Тарабукин «О5о эрдэхпинэ» сьээнэ, хобьонноро	1	09.05.	16.05.	«О5о эрдэхтээ5им» диэн автобиографической сьээнигэр дьицнээх тыыннаах кьраасканан ойуулаан суруйуута	
33	«О5о эрдэхтээ5им» сьээнэ	1	23.05.			
34	Хонтуруолунай улэ	1	30.05.			

Туттулар литература:

- М.А. Попова «Саха терут культурата» (олох – дьабах культурата) 1 чааьа, Дь., 1993
- «Хотугу омуртар олохторо, культуралара» 1 чааьа
- Васильев П.К., Федоров И.Г. «Ойуу тылдыт» 5 – 9 кьлаас. Дь, 1998с.
- Саха терут культурата, Дь, 1996
- «Саха терут культурата» 1- 5 чааьа, Дь. 1994с